

Глушук-Олея Г.І.

З історії розвитку категорії заперечення в індоєвропейських і, зокрема, в романських мовах

Глушук-Олея Ганна Ігорівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри романо-германських мов Херсонський державний університет, м Херсон, Україна

Анотація. У статті досліджується розвиток заперечення в індоєвропейській мовній сім'ї, зокрема розглядаються латино-романські паралелі, функціонування заперечних часток, слів, подвійного заперечення у різні періоду розвитку латинської і романських мов.

Ключові слова: заперечення, індоєвропейські мови, романські мови, латина.

Категорія заперечення властива усім мовам світу. Із найдавніших писемних пам'яток різних мов категорії суб'єкта, об'єкта разом зі ствердженням і запереченням уже виступають як завершені, що мають власну форму вираження. Як було встановлено раніше, основна форма експліцитного заперечення, яка є вихідним пунктом у розвитку всієї категорії негації в індоєвропейських мовах, виходить або із заперечної морфемі **n* [3, с. 23], або з формантів фразового заперечення *ne* і з його варіанту *ne*, які первинно були вигуками на позначення відризи, що спричинялося скороченням м'яз обличчя, насамперед – носу [4, с. 387]. І, передусім, із заперечної частки **n(e)* розвинулася перша частина складних слів **n* – і саме фразове заперечення у індоєвропейській мові [8, с. 108]. Ж. Одрі вказує, що індоєвропейська – це не засвідчена мова, існування якої необхідно відстоювати для пояснення багаточисельних та точних відповідностей, які встановлюються між більшістю мов Європи та багатьма мовами Азії [8, с. 24].

Загалом, у індоєвропейській мовній сім'ї, загальні за походженням заперечні одиниці містять приголосний *n* або сонорний *m* (давньогр. *mē*, лат (докласичн.) *ne*, пізніше *ne*); при цьому в індоєвропейських мовах останній вид заперечних часток більше відносяться до давньої форми мови і вживаються у ірреальних способах [5, с. 9]. Одні з часток вживаються виключно з дієсловами (і можуть диференціюватися за способами дії та за часами), інші – з іменними частинами мови, треті ж і з дієсловами і з іменними частинами. У загальноєвропейській праоснові чітко встановлювалися два основних типи заперечних часток із дієсловом: *ne* у заборонах (у санскритській *mā*, у тохарській *mā*, у вірменській *mā*, у грецькій *μή*) та *ne* у всіх інших випадках (у санскритській *na*, у хетській *na*, у готській *ni*, у латинській *ne*, у слов'янській *ne*) [9, с. 11].

Найбільш розповсюдженою заперечною часткою в індоєвропейській мові була частка *ne*, яка, первісно автономна, могла вживатися із будь-яким повнозначним словом; подалі вона послабилася і для свого посилювання або приєднувалася до інших слів, із якими узгоджувалась (слов'янські, балтійські мови) або приєднувала до себе слова зі значенням маленької кількості чогось (у латині, санскриті та ін.) [9, с. 10–11]. О. Есперсен пояснює це відносно малою фонетичною вагою елемента, через що він легко приєднується до різних слів, а невагомість цих початкових звуків чи слабо наголошених складів іноді приводить до збільшення їхньої кількості в реченні, оскільки під впливом сильного почуття мовець хоче упевнитися у сприйнятті заперечного смислу, тому приєднує заперечення не тільки до дієслова, але і до інших членів

речення, які можна пов'язати із певним запереченням, тобто він може вкривати все висловлення заперечним шаром замість концентрації в одному місці [4, с. 385].

Отже, метою нашого дослідження є розгляд латино-романських паралелей (насамперед, латино-іспанських), але передусім, на нашу думку, слід розглянути вираження заперечення, власне, у латині.

Матеріалом дослідження послуговували наукові статті вітчизняних і зарубіжних романістів, посібники із романського мовознавства та латинської мови.

Матеріал проаналізовано із залученням індуктивного та дедуктивного методів; метод лінгвістичного опису застосовано для безпосереднього вивчення мовного явища заперечення у зазначених мовах.

Сучасні романські мови беруть свої витoki з латини, де заперечення могло посилюватися іншими заперечними засобами мови. К. В. Ламіна, яка вивчала розвиток заперечення в іспанській мові у діакронії, погоджується із думкою автора «Граматики романських мов» В. Мейером-Любке з тим, що в сфері заперечення романські мови відійшли від латини далі, ніж в інших сферах синтаксису [7, с. 120]. Найпоширенішим засобом вираження загального заперечення у латині слугувало придієслівна частка, яка повідомляла присудку і всьому реченню заперечне значення; заперечення дієслова як засіб заперечення висловлення – закономірність, властива ряду давніх і нових мов [7, с. 121]. У класичній латині заперечні речення характеризувалися наявністю негативних маркерів: *ne*, *neque*, *non* і *haud*, без сумніву, із такою ж частотністю у мові вживалися так звані неозначені займенники *nemo*, *nullus*, *nil*, які етимологічно походять із позитивних форм, а також кількісні прислівники *vlx*, *minime*, *paucum*, *etc.*; усі ці елементи вважаються сильними негативними полярними елементами (+*neg*) [11, с. 4–5].

М. Руеда Руеда зазначає, що перша придієслівна заперечна частка латинської мови *ne* із часом була замінена *non*, але при цьому вона стала складовою частиною заперечних дієслів *nequeo*, *nescio*, займенників *nemo*, *nullus*, та інших форм *nefas*, *numquam* [20, с. 109]. До того ж, вона залишалася енклітичною питальною часткою у питаннях, які не передбачають ані позитивної, ані негативної відповіді, але певна відповідь на які може очікуватися [10, с. 35]: *esne intus nunc Phronesius?* Окрім цього, *ne* продовж певного часу вживалося як: 1) заперечний прислівник; 2) заперечна частка. Але, незважаючи на частотність використання як *ne* так і *non*, складним видається встановлення частотності їхнього вживання залишається невизначеною. Усе проаналізоване нами про сферу вживання *ne* можна викласти у таблиці:

Таблиця 1.

Сфери вживання *ne* в латинській мові

<i>ne</i>			
Складова частина заперечних слів	Енклітична питальна частка	Заперечний прислівник	Заперечний сполучник
дієслова: <i>nequeo, nescio</i> займенники: <i>nemo, nullus</i> інші форми: <i>nefas, numquam</i>	<i>Potesne clamare?</i>	заборона: <i>Ne time</i>	<i>Oro ne venias</i>

Зібрані таким чином факти у таблиці дозволяють припустити, що, дійсно, заперечення *ne* зберігає заперечне значення навіть після заміщення його *non*, яке, у свою чергу, походить від *ne: ne-onium > noenium > non* [20, с. 113]. На відміну від першого, друге вживається не тільки з дієсловами, а й з прикметниками (*non bonus*) та іменниками (*non magister*), але з останніми рідше [10, с. 50]. Можливість *no* позиціонуватися перед іншими частинами мови, окрім дієслова, властива також іспанській мові, вперше це було визнано граматику А. Небріхи, а також підтверджується багаточисельними прикладами з часів Середньовіччя і до сьогодення [20, с. 113], таким чином йдеться уже не про фразове заперечення, а про заперечення складника.

До того ж, *non* вживалася у тонічній формі як відповідь на попереднє запитання:

– *Vidistine fratrem?*

– *Non.*

Сучасні романські мови продовжили латинське *non*: іт. *no(n)*, пров., кат., ісп. *no*, фр. *non*, порт. *nao*, молд. *nu*, рум., арум., істрор. *ni*. Окрім цього, у східнороманських мовах (молд., рум., арум., мегл.) заперечна відповідь може даватися за допомогою частки слов'янського походження *ba* (болг. *ба* – для вираження заперечення); вона може бути вживана як самостійно (молд. *da orь ba* «так чи ні»), так і як посилювач заперечення (*ba nu* «ну ні»), у порівнянні, наприклад, із західнороманськими мовами – ісп. *que sí, que no*; іт. *maisi, maino* [6, с. 215]. Заперечний сурядний зв'язок у лат. мові виражався сполучниками *nes, neque*, і східнороманські мови відрізняються від західнороманських ще й тим, що у заперечному сурядному зв'язку перші зберегли сполучник *neque* (молд. нич, рум. *nici*; арум. *nitsi, nintsî*; мегл. *nitsi*), а другі – *nes* (сер. іт. *ne*; фр. *ne, ni*; ісп., кат. *ni*; порт. *nem*) [6, с. 217].

Стосовно іншого заперечення *haud*, то його етимологічне походження залишається невідомим, хоча автори етимологічного словника латинської мови зазначають, що це синкопована форма давнього слова, яке первинно додавалося для посилення заперечення, а вже із часом набуло самостійного заперечного значення. Зазначають кілька варіантів написання цього слова: *haud, haut, hau, au* [10, с. 50]. М. Рудею Рудею було систематизовано відмінності вживання між *non* і *haud* [20, с. 116]:

1) *haud* заперечує конкретне слово; *non* має більш широке коло вживань;

2) *haud* є більш інтенсивним запереченням ніж *non*;

3) можливо, *haud* перестав вживатися у розмовній латині з I ст. до н.е., перетворившись на омонімічне *aut*.

Взагалі, за визначенням Н. Г. Кортеляну, як у літературній латині для надання реченню заперечного

значення, так і в народній латині переважно використовувалося заперечення *non*, ніде в Романії не збереглося заперечення *haud* із тим значенням, яке уважалося застарілим синонімом *non* [6, с. 215]. У зв'язку із цим ані Реторика для Гереннія, ані грамастик Варрон, ані Горацій у Одах, ані Овідій (за виключенням «Метаморфоз») не вживають заперечення *haud*; стає зрозумілим, чому воно не вживалося і Ветрувієм, який звертався до засобів розмовної мови [18, с. 65-66, 185-193].

Інші прислівники у латині, такі як *minus* – уважаються засобом прихованого заперечення [17, с. 417]: *quod intellexi minus* – те, що я дійсно не зрозумів; складні прислівники із часткою *ne*: *neuticquam* (жодним чином); *nequaquam* (у жодному разі); *nequando* (у жоден час); *nequiquam, nequicquam nequidquam* (дарма); *neubi* (у жодному місті) і *neunde* (на жодному місті); із часткою *non* – *nondum* (усе ще ні) [20, с. 118]; *minime* (жодним чином), *male* відповідає *non*, коли передує прикметнику, вираз *olium oliorum* (ніколи-ніколи), який з'являється у Петронія [15, с. 25], а також *non ...iam, ne ...quidem*.

Quisquam, ullus, що уживалися як іменники і як прикметники, етимологічно є стверджувальними (хтось, якийсь), через часте використання їх у заперечних реченнях як за формою (із наявністю показника заперечення), так і за змістом (імплицитне заперечення), набули заперечного значення (ніхто, жоден). Основним заперечним займенником був *nullus* – «ніякий» [2, с. 88]. Іноді *nemo* замінювало *nullus* і навпаки, а у французькій мові *nullus* зайняв місце *nemo* у всіх випадках [20, с. 119]; в іспанській мові похідні від *nullus* – *nul, nulla* вийшли із ужитку, проте *nul* вживався у старо-французькій (Dat. *nului*) [2, с. 303]. На території Романії *nemo* поступово вийшло з ужитку, але утрималось на Сході (рум. *nime*, ст.-іт. *nimo*, логуд. *nemos*, корс. *nimmus*); утворене шляхом складання *nes ullus* зустрічається у північній Галії (ст.-франц. *něul*), а також складні форми з *unus* отримали широке розповсюдження [1, с. 236; 2, с. 206–207]:

1) *nes unus* «не один, жоден» (ит. *niuno*, пров. *negu*, порт. *nenhum*, ісп. *ninguno*, катал. *ningú*);

2) *neque unus* «жоден» – на Сході (рум. *niciun*);

3) *ne-ipse-unus* «навіть жоден» – в Італії та Галії (іт. *nessuno*, пров. *neisu*, ст.-фр. *nesun*);

4) *vere-unus* – «ніякий» – на Сході (іт. *veruno*, рум. *verun*).

Водночас в іберійських країнах отримали розповсюдження застарілі, але експресивні конструкції – *nemo natus* «ніхто» та *res nata* «ніщо», остання із яких виникла за аналогією із сполучень *homines nati, persona nata* [1, с. 236]. Із часом, через упущення визначаючого слова (еліпсис) – ці конструкції перетворилися на *natus, nata* (гаск. *nat, nade*, ст.-ісп. *nadi*, ісп., порт. *nada, nadie*) [2, с. 207].

Ст. фр. *rien* «річ» (з лат. *res, rēm*) спочатку було одним із багаточисельних слів – посилювачів негації, але суч. фр. *rien* із значенням «ніщо» повністю втратило своє первинне значення; аналогічний шлях пройшло фр. слово *personne*: 1) «особа»; 2) «ніхто», однак, на відміну від *rien*, виникнення другого значення не призвело до втрати першого [1, с. 236]. Тільки в рум. та молд. мовах зберігся прямий нащадок

лат. займенника «ніхто»: Nom. – *nemo*, Gen. – *neminis*, Dat. – *nemini* > рум. *nimeni*; рум. *nimic* «ніщо» походить з лат. *ne(c) + mica* «ані крихти» [2, с. 236]. Із метою посилення заперечення у романських мовах використовуються певні спеціальні лексичні одиниці та парафрази з ними, наприклад, уже вищезгадана *mica* «крихта», порівняймо рум. *nimic(ă)*, молд. *нимик(э)*, іт. *(ne)mica*, ст.-фр. *ne mie*; *gutta* «капля» (*ne-gütta* «ані краплі») – ст.-ломб. *nagot*, фр. *goutte*; *passus* «крок» – фр. *ne...pas* тощо; у Галії продовжували вживати як заперечення *gēnus* (ст.-фр. *giens*, пров. *ges*); аналогічно в Галії і в Італії ввійшло в ужиток *ne-gentem* «нічого» (ст.-фр. *noient*, іт. *neimte*) [2, с. 207; 6, с. 215–216].

Стосовно заперечення *nihil*, графічні варіанти якого *nichil* і *nicil* завдячують результатам апокопи *nihilum* (> *nihil* > *nil*), не прижилося у романських мовах, хоча, можливо, воно збереглося у сучасному пров. *niéu* «зовсім ні» [2, с. 88; 20, с. 119]. В Італії замість *nihil* стали вживати форму середнього роду множини *nulla*, а в Ретії та південній галії – *nullia*, утворену за аналогією із *omnia* (фріул. *nuye*, н.-енгад. *noel'a*, пров. *nulha*, звідки чоловічий рід *nulh*) [2, с. 207]. На заперечення *neuter*, яке перекладається як «жоден з двох, ні один ні інший», вплинуло прогресування *nullus*, форма якого уже не вживалася у пізній латині; посилена форма *neuter* – *necuter*, а його дериватом є *neutrubi* (<*neuter + ubi*), що означає «ні в одному ні в іншому місті» [20, с. 119].

Серед численної серії заперечень у латинських граматиках виділяються також сполучення слів, які становлять координацію (узгодження) заперечення [14, с. 203–230]. Тут під координацією заперечення розуміється структура сурядних компонентів, елементи якої є заперечними, а не характеристика типу зв'язку відмінного від позитивної координації. Зв'язки із *no*, коли заперечення не припадає на перший компонент сполуки, та *no / ni... ni*, коли всі компоненти сполуки є негативними, жодним чином не відносяться до сурядності як такої, обмежуючись маніфестацією заперечного значення одного чи більше елементів сполуки, тобто у своєму звичайному вжитку сурядні сполучники виражають простий зв'язок – у стверджувальний, *ni* – заперечний.

Слідуючи за Е. Косеріу, під координацією заперечення у широкому розумінні маються на увазі такі випадки [14, с. 205]:

Позитивна координація Координація заперечення

(заперечних елементів)

1) *A + no-B*   3) *A + no-B*

2) *no-A + no-B*

Для вираження цих трьох випадків у латині малися два елементи, один загальний, функціонально не маркований, і тому вживаний у будь-якій із цих позицій (*nec*), інший – особливий для третього (*ac / atque non* або *et non* – і не). *Nec* та його варіант *neque* вживаються у розповідних реченнях переважно з афективним значенням, у деяких випадках *neque* функціонує не як заперечення дієслова, фрази, але як часткове заперечення якогось слова або поняття. Вживання сполучення *et non* варіюється на різних етапах розвитку латинської мови: воно є маловживаним у архаїчному

періоді, у класичному періоді його уникають деякі письменники, а у посткласичному періоді його вживання стає лише частотним у таких контекстах [20, с. 121]:

1) заперечення стосується якогось члена речення окрім дієслова;

2) додавання інтенсивності заперечення;

3) із модифікацією речення частками *si, quasi, tamquam, et non* і *ac non* набуває значення «і не цей».

Е. Косеріу вбачає функцію *et non* (*ac non*) особливою, проте такою, що обмежується запереченням другого елемента частково чи повністю, порівняно із першим, тобто заперечує можливе заперечення елемента *A*: $A + non \rightarrow non-A \rightarrow A et non B$ → *et non* заперечує *B*, виключаючи тим самим перехід на інший елемент: (*poeta facit fabulam et non agit, contra actor agit et non facit*) [14, с. 221]. Використання *et non* не має асоціюватися із *et non-B*, що виражає позитивну координацію, у якій заперечується другий елемент. Е. Косеріу наполягає на функціонуванні *et non* як заперечення *ac*, що є показником додавання другого елемента, градування та переходу на інший елемент [14, с. 222]:

Таким чином *et non* передбачає заперечення функціональної частини *ac*, що позначає єднання та має функціонально не маркований заперечний відповідник *nec*. Із часом, замість *et non*, яке очікується, частіше починає вживатися *neque* [20, с. 121].

Повертаючись до розгляду заперечення у латинській мові, зауважимо, що інші заперечні форми *neve* та її скорочена форма *neu*, які походять від *ne* та розділової частки *ve*, за твердженням М. Бізоса, змагаються за своє вживання із *neque*, особливо у ситуаціях постпозиції із дієсловами на позначення волі, наказу, заборони [12, с. 174]. Інша форма – *nedum* – вживається після заперечного елемента зі значенням «набагато менше, також менше, ще менше» [10, с. 102]. М. Бреа зазначає, що *nedum*, часто вживалося в умовному способі та поступово втратило заперечне значення, перетворившись на посилення ствердження [13, с. 173].

Окрім цих випадків уживань, у латині вживалося і подвійне заперечення. У народній розмовній мові взагалі, і в народній латині, зокрема, виступає тенденція до надмірності, тобто повторення передачі однієї й тієї ж інформації як експліцитно, так і імпліцитно, чим пояснюється поява в народній латині подвійного заперечення з метою інтенсифікації заперечного значення [1, с. 236; 6, с. 216]. У класичній латині заперечні речення були мононегативними, тобто у загальнозаперечених реченнях допускалося вживання тільки одного заперечного елемента, введення ж другого призводило до їхнього взаємного знищення; таку особливість граматики назвали формулою *duplex negatio affirmat* [7, с. 120–121; 20, с. 124]. Отже, коли в латинській мові два заперечних елемента з'являються в одній фразі, вони послаблюються, і речення інтерпретується як позитивне. Ми спробували поєднати приклади вживання подвійного заперечення із *non* у латині і розрізнити їхнє значення залежно від позиції цього заперечного елемента:

Таблиця 2.

Значення подвійного заперечення залежно від позиції *non*

Препозиція <i>non</i>	Постпозиція <i>non</i>
<i>Non nemo</i> – хтось	<i>Nemo non</i> – кожен, усі
<i>Non nihil</i> – щось	<i>Nullus non</i> – кожен, усі
<i>Non numquam</i> – одного разу	<i>Nihil non</i> – усе
<i>Non nusquam</i> – десь (у якомусь місті)	<i>Numquam non</i> – завжди
	<i>Nusquam non</i> – всюди

Бачимо із наведених у таблиці випадків значень подвійного заперечення, що залежно від сполучуваності заперечних елементів визначаються різні ступені послаблення: за твердженням М. Бассольса де Клімента, наприклад, постпозиція *non* по відношенню до іншого заперечного елемента призводить до повного знищення заперечного значення, у протилежному випадку отримується часткове або обмежене ствердження [10, с. 51–53], до того ж, у разі передування *non* іншому заперечному елементу, створюється сприйняття універсальності змісту, у разі ж слідування – екзистенційності [11, с. 5]. Передування *non* заперечним словам М. Бреа пояснює по-перше посиленням заперечення у випадку його послаблення, по-друге – як літоту [13, с. 154]. За визначенням С. Віллімера, два складних заперечення також анулюються: *Numquam ille nihil dixit*, і взагалі, за його твердженням, поява двох заперечень у реченні є випадками посилення ствердження [21, с. 69].

Незважаючи на вищезазначену формулу *duplex negatio affirmat*, є серія випадків, які збереглися у романській мові, у яких подвійне заперечення зберігає заперечне значення, особливо в розмовній латинській мові у класичний і посткласичний періоди, та з особливою інтенсивністю у період занепаду [11, с. 6; 20, с. 126]. Більшість прикладів відповідають схемі *neque* + інші слова + заперечення: *neque ea nunc ubi sit nescio*. М. Діас і Діас у «Антології народної латини» наводить додаткові схеми подвійного заперечення із збереженням власне заперечення: *non ... nihil* [15, с. 42], *ne ... non* [15, с. 77], *nes ... nusquam* [15, с. 175]. Взагалі, наприкінці існування Римської імперії у народній латині звороти типу *non respondet nihil* «нічого не відповідає», *non vidi neminem* «я нікого не бачив», *nes facio nihil* «нічого не роблю» стають загальноживаними, до того ж надмірність заперечення мала місце у випадках, коли між дієсловом та заперечуваним словом знаходилися інші лексичні одиниці – заперечення з'являється два рази перед словом, що заперечується, та перед дієсловом [6, с. 216].

У всіх випадках вживання терміни негативної (заперечної) полярності, через появу заперечного маркера, функціонують як терміни слабкої полярності [11, с. 7]. Такі терміни послабленої полярності є семантично подвійними (оскільки можуть набувати як позитивне так і негативне значення), що було однією із причин, які сприяли лексичним змінам у процесі переходу латини в романські мови. У випадку кастильської мови, зникають неозначені *quis*, *quisquam*, заперечні *nemo*, *nihil*, *nullus*, між тим як, наприклад, *aliquis*, із позитивним значенням переходить у *alguien*, *algo*.

Такими є основні характеристики, які визначають функціонування подвійного заперечення у латині. Як було відмічено, у ній уже існували випадки появи кількох заперечних елементів, що все ж-таки не давало місце ствердженню; ці приклади, як пояснює Е. Льюренс, пов'язані з впливом на латину синтаксису грецької мови, багату на заперечення [16, с. 18]. П. Молінееллі розглядає подвійне заперечення із збереженням заперечного значення у латині як константу, яку можна знайти у різні періоди розвитку латини і в різних типах документів, як от у джерелах народної латини (надписи, глоси, схолії) та у філософських трактатах високого стилю із прагматичним значенням миттєвого висвітлення заперечення, а також для посилення самого заперечного значення [19, с. 627]. Це, звичайно не передбачає, що функціонування подвійного заперечення у латині та в романських мовах підпорядковується однаковим правилам. Його вживання у латині пояснюється прагматичними механізмами експресивності, а в романських мовах воно є повністю граматизованим [19, с. 630].

Отже, як ми бачимо із проаналізованого матеріалу, можна стверджувати, що латина, дійсно, була основою багатьох процесів, які пізніше слали характерними для переважної більшості романських мов. Насамперед, це стосується способів вираження та функціонування заперечення у лексичній і в синтаксисі: заперечні частки, займенники, закріплення у романських мовах подвійного заперечення а також заборонний зворот та інтенсифікація заперечного значення у реченні словами на позначення дрібності.

Отже, як ми бачимо із проаналізованого матеріалу, можна стверджувати, що латина, дійсно, була основою багатьох процесів, які пізніше слали характерними для переважної більшості романських мов. Насамперед, це стосується способів вираження та функціонування заперечення у лексичній і в синтаксисі: заперечні частки, займенники, закріплення у романських мовах подвійного заперечення а також заборонний зворот та інтенсифікація заперечного значення у реченні словами на позначення дрібності.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- Алисова Т.Б. Введение в романскую филологию / Т.Б. Алисова, Т.А. Репина, М.А. Таривердиева. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Высшая школа, 1987. – 344 с.
Alisova T. B. Introduction in Romanic Philology / T.B. Alisova, T.A. Repina, M.A. Tariverdieva. – 2 ed. – Moscow: Vischaya shkola, 1987. – 344 p.
- Бурсье Э. Основы романского языкознания: Пер. с фр. / Д.Е. Михальчи. – 3-е изд. – М.: Изд-во ЛКИ, 2008. – 680 с.
Boursiez E. Elements of Romanic Linguistics: trad. from French D.E. Mykhalchy. – 3 ed. – Moscow: Ed. LKI, 2008. – 680 p.
- Зеликов М.В. Синтаксис испанского языка. – СПб.: КАРО, 2005. – 205 с.
Zelikov M.V. Syntax of Spanish Language. – Sankt-Petersburg: Karo, 2005. – 205 p.
- Есперсен О. Философия грамматики. – М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1958. – 404 с.
Jespersen O. Philosophy of Grammar. – Moscow: Ed. of Foreign Literature, 1958. – 404 p.
- Кондракова Ю.Н. Категория отрицания глагола в контексте развития индоевропейских и семитских языков: автореф. на соискание учёной степени канд. филол. наук: 10.02.20 – сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание. – М., 2011. – 26 с.
Kondrakova Y. N. Category of Verb Negation in the Context of Evolution Of Indo-European and Semites languages: abstract of thesis of competition of graduate degree of candidate of philological sciences: 10.02.20 – historic-comparative, typological and comparative linguistics. – Moscow, 2011. – 26 p.
- Кортеляну Н.Г. Исследование народной латыни и её отношений с романскими языками. – М.: Наука, 1974. – 304 с.
Kotelyanu N. G. Investigation of Popular Latin ant its Attitude to Romanic Languages. – Moscow: Nauka, 1974. – 304 p.

7. Ламина К.В. О внутренних закономерностях развития формулы отрицания от латыни к испанскому языку (историко-типологические параллели) // Исследования по романской филологии, серия «Древняя и новая Романия». Вып. 2. – Л : Изд-во Ленинградского университета. – С. 120–129.
Lamina K. V. About internal conformities to law of development of formula of denial from Latin to the Spanish language (historic and typological parallels) // Investigation of Romanic Philology, serial "Ancient and New Romania". Number 2, – Leningrad: Ed. of Leningrad University. – P. 120–129.
8. Одри Ж. Индоевропейский язык // Новое в зарубежной лингвистике. Выпуск XXI. Новое в современной индоевропеистике. – М : Прогресс, 1988. – С. 24–121.
Odry Zh. Indo-European language // New in foreign linguistics. Number XXI. New in the modern Indo-European science. – Moscow: Progress_ 1988. – P. 24–121.
9. Шатилова Л.М. Контрастивность отрицания во фразах пожелания добра немецком и русском языках : Монография. – Мичуринск : Изд-во Мичуринск. госуд. аграрного унив-та, 2009. – 58 с.
Shatilova K. M. Contrast of denial in the phrases of wish of good the German and Russian languages : Monograph. – Mychurinsk: Ed. of Mychurinsk state agrarian university, 2009. – 58 p.
10. Bassols de Climent M. Sintaxis latina. Vol. 2. 4-a reimpressió. – Madrid : C.S.I.C, 1973. – 420 p.
11. Batllori M. Semántica y sintaxis de los términos negativos en su evolución diacrónica [E. ресурс] / M. Batllori, I. Pujol, C. Sánchez. – 15 p. – доступу до статті : <http://dugi-doc.udg.edu/bitstream/handle/10256/3947/SemanticaSint...>
12. Bizo M. *Syntaxe latine.* – Paris : Librairie Vuibert, 1965. – 218 p.
13. Brea M. En torno a *ne-* como primer elemento de una serie de vocablos con *sentido negativo.* – Madrid. *Emérita* 47 (1), 1979. – P. 149–159.
14. Coseriu E. Coordinación latina y coordinación románica // *Estudios de lingüística románica.* – Madrid : Gredos, 1968. – P. 203–230.
15. Díaz y Díaz M. C. *Antología del latín vulgar* (2ª edición). – Madrid : Gredos, 1981. – 320 p.
16. Llorens E. L. La negación en español antiguo con referencia a otros idiomas / Eduardo L. Llorens // Anexo XI de la *Revista de la filología española.* – Madrid: Molina, 1929. – 198 p.
17. Marouzeau J. Dire “non” // *Mélanges de linguistique offerts à Charles Bally.* – Genève : George et Cie, S. A., Librairie de l'Université, 1939. – P. 415–422.
18. Marouzeau J. Quelques aspects de la formation du latin littéraire. – Paris : Klincksieck, 1949. – 232 p.
19. Molinelli P. Double negation from latin to italian // *Subordination and Other Topics in Latin. Proceedings of the Colloquium on Latin Linguistics.* (Bologna, 1–5 April 1985) [ed. G. Calboli]. – Amsterdam / Philadelphia : J. Benjamins Publishing Company, 1985. – P. 611–633.
20. Rueda Rueda M. El tratamiento de la negación en las gramáticas latinas [Електронний ресурс] / Mercedes Rueda Rueda. – *Contextos*, XV/29–30, 1997. – P. 109–134. – Режим доступу до статті : dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/98054.pdf -
21. Villimer S. *Sintaxis funcional de la lengua latina.* – Madrid : Palas Atenea, 1988. – 108 p.

Glushchuk-Oleia G.I. From the history of evolution of the category of negation in Indo-European and, especially, in Romanic languages

Abstract. The article is focused on the study of evolution of negation in Indo-European language family, especially Latin-Romanic parallels, the functioning of negative particles, words, double negation in different periods of evolution in Latin and in Romanic languages.

Keyword: *negation, Indo-European language, Romanic languages, Latin.*

Глушук-Олея А.И. Из истории изучения категории отрицания в индоевропейских и, в частности, в романских языках

Аннотация. В статье изучается развитие отрицания в индоевропейской языковой семье, в частности рассматриваются латино-романские параллели, функционирование отрицательных частиц, слов, двойного отрицания в разные периоды развития латинского и романских языков.

Ключевые слова: *отрицание, индоевропейские языки, романские языки, латынь.*